

STELLING:
TAALADVIESBOEKEN HEBBEN HUN BESTE TIJD GEHAD;
DIRECT OPROEPBARE ADVIEZEN OP HET BEELDSCHERM
HEBBEN DE TOEKOMST

Digi-taal: schrijfadviezen op de computer

CAREL JANSEN

In 1979, toen de eerste druk van de Schrijfwijzer verscheen, was de computer in Nederland nog grotendeels terra incognita. Voor zover het grote publiek er al iets van wist, had men die kennis vooral van horen zeggen. Computers waren van die grote, peperdure schakelkasten in stofvrije ruimtes, waarmee hooggeschoolde technici via geheimzinnige codes allerlei ingewikkeld rekenwerk konden uitvoeren. De eerste Apple's waren nog maar net gemonteerd, bij chips werd nog vooral aan dipsaus gedacht en de *personal computer* was een *contradictio in terminis*. Informatica heette nog computerkunde, programmeur was het vak van de toekomst en een aanstelling als ponskaarttypiste klonk ook lang niet gek.

Digitale faciliteiten in opmars

Hoe anders is de situatie vijftien jaar later. Voor veel Nederlan-

ders is de computer bijna net zo gewoon als de keukenmachine, de videorecorder en de cd-speler. Zo meldt het Utrechts Universiteitsblad van 14 september 1995 dat bijna 60 procent van de studenten een eigen pc op de kamer heeft staan, dat bijna 75 procent bereid is een tientje per maand te betalen om op het World Wide Web te kunnen en dat het merendeel het vanzelfsprekend vindt dat de universiteit gratis e-mail-faciliteiten ter beschikking stelt. Opmerkelijk zijn daarbij de verschillen tussen de faculteiten. Bij farmacie- en diergeneeskundestudenten is het percentage pc-bezitters het laagst, bij wijsbegeerte- en letterenstudenten het hoogst. De tijd is voorbij dat de computer zijn groeiende populariteit vooral aan zijn rekenvaardigheid te danken had. Belangrijker zijn op dit moment de communicatiemogelijkheden die zich aandienen via Internet, en de voortschrijdende integratie met beeld- en geluidsapparatuur. Vast en zeker is ook de ondersteuning die de computer biedt bij het tekstproductieproces van het allergrootste belang. Wie met enige regelmaat zakelijke teksten moet schrijven, doet dat tegenwoordig op zijn pc. De weinige uitzonderingen die er nog zijn, bevestigen de regel.

De voordelen van schrijven met een computer zijn dan ook evident. Zo kunnen halffabrikaten te allen tijde worden gereviseerd, is automatisch zoeken-en-vervangen geen probleem, komt elk concept keurig opgemaakt uit de printer en overtreffen de opslagmogelijkheden voor tekstbestanden gemakkelijk de ruimte van een archiefkast. Moderne tekstverwerkers bieden daarnaast nog allerlei faciliteiten die ze voor schrijvers alleen maar aantrekkelijker maken. Er is niet veel meer voor nodig dan een druk op een functietoets of een klik op de muis om het programma tikfouten te laten opsporen, synoniemen en antoniemen te laten presenteren, of complete modellen voor een bepaalde tekstsoort te laten voorstellen. Ook maken nieuwe besturingssystemen het gemakkelijk om tijdens het schrijfproces uitstapjes naar andere computertoepassingen te maken. Het

eigen adressenbestand raadplegen, iets opzoeken in de encyclopedie op cd-rom, kijken of er nog elektronische post is binnengekomen: het schrijfsproces hoeft er nauwelijks meer voor onderbroken te worden.

Volautomatische tekstcorrectie een last?

Als er technisch al zo veel kan, is het dan niet mogelijk schrijvers verdergaande, meer 'intelligente' hulp te bieden? Is het niet haalbaar dat de computer op eigen kracht taalfouten en stilistische ongerechtigheden aanwijst en desgewenst verbetert? Het zijn voor de hand liggende vragen, die al sinds het midden van de jaren tachtig in de literatuur aan de orde zijn (zie Van der Geest e.a. 1987). Onlangs is er voor het eerst ook voor het Nederlands een concreet antwoord op gegeven. WordPerfect, de tekstverwerker die hier te lande het meest populair is, is in zijn nieuwste versie uitgerust met een module voor automatische tekstcontrole, *Grammatik 6* geheten. Het programma ziet er prachtig uit, en niet alleen doordat het past in een grafische gebruikersinterface die anno 1995 wereldwijd wordt toegepast. De gebruiker die op zoek is naar tekortkomingen in zijn tussenprodukt wordt op zijn wenken bediend. Van interpunctiefouten tot contaminaties, van d/dt-fouten tot overtolige lijdende-vormconstructies, *Grammatik* weet ze te vinden.

Zo lijkt het. Maar in de praktijk valt het tegen. Het programma laat veel fouten zitten en maakt melding van fouten die helemaal niet gemaakt zijn. Systeem daarin valt niet of nauwelijks te ontdekken. Voor een gewone taalgebruiker is niet te voorspellen welke fouten wel en welke fouten niet zullen worden opgemerkt. De oorzaak van de teleurstellende prestaties is niet moeilijk aan te wijzen. Ons inzicht in taal en taalgebruik – voor zover we de regelmatigheden daarin al kunnen doorgronden – en de kennis van de wereld die nodig

zou zijn om een controleprogramma goed te laten functioneren, overstijgen ruim wat er op een harde schijf of zelfs een cd-rom kan worden vastgelegd (zie Jansen 1995 en de verwijzingen aldaar).

Het valt dan ook te verwachten dat Nederlandse professionele schrijvers maar weinig plezier van automatische tekstcontrolesoftware zullen hebben. Dat vermoeden wordt alleen maar versterkt door de uitkomsten van recent Amerikaans onderzoek. In een enquête die werd gehouden onder een groep specialisten op het gebied van technische redactie, lieten de respondenten weten *grammar-and-style-checkers* eerder als een last dan als een gemak te beschouwen (Duffy 1995). Hoewel dit soort software al sinds jaren voor het Engels beschikbaar is, bleek men er in de praktijk nauwelijks gebruik van te maken. Veel meer waardering was er voor traditionele papieren naslagwerken als de *Chicago Manual of Style* en voor *The Elements of Style*, het Engelstalige schrijfadvisboek bij uitstek. Op verbeterde en uitgebreide taalcontroleprogramma's zitten maar weinig redacteuren te wachten. Voor zover ze al plezier denken te kunnen hebben van specifieke schrijfprogrammatuur, verwachten ze het meest van on-line versies van termenlijsten en van direct opvraagbare adviezen uit de vertrouwde naslagwerken.

Papieren informatie (nog) favoriet

Kan die lijn ook naar de Nederlandse situatie worden doorgetrokken? Ik denk het wel. Veel studies naar specifieke behoeften van professionele schrijvers aan ondersteuning van hun werkzaamheden zijn er nog niet gedaan, maar wat we wel weten, wijst toch een bepaalde kant uit. Zo blijkt uit onderzoek van Lentz & De Vet (1991) dat niet alle, maar toch de meeste Nederlandse tekstschrijvers naast het Groene Boekje en de Van

Dale ook een schrijfadviessysteem (vrijwel altijd de Schrijfwijzer) tot hun standaarduitrusting rekenen. Dat taaladviesliteratuur een belangrijke rol speelt in de schrijfspraktijk, komt nog scherper naar voren uit een enquête die in 1994 werd gehouden onder een groep van 84 respondenten, grotendeels bestaand uit ingenieurs en professionele schrijvers (zie Van Waes e.a. 1995). Op de vraag hoe de geënquêteerden meestal hun schrijfsproblemen oplosten, kruiste 30% aan 'door het probleem te omzeilen', haalde 'door een collega te raadplegen' een score van 50%, en was 'door een naslagwerk te raadplegen' met 83% op afstand het meest gekozen alternatief. Met schrijfadviessen op de pc had het merendeel van de respondenten geen ervaring. Maar serieuze interesse was er zeker, met name voor synoniemenlijsten, spelling- en interpunctie-adviezen, en ook voor adviezen op zins-, alinea- en tekstniveau. Die belangstelling werd alleen maar groter toen de onderzoekers, Utrechtse studenten communicatiekunde, een prototype lieten zien van een taaladvies-systeem dat bij de Nederlandse Taalunie in ontwikkeling is (zie de illustratie bij dit artikel). Met name de professionele tekstschrijvers reagerden zeer positief op de mogelijkheid die het systeem bood om tijdens het schrijfsproces snel het antwoord op concrete taalvragen te vinden en de aangereikte suggesties direct in het eigen produkt toe te passen.

Een taaladvies-systeem op de pc?

Er zijn dus aanwijzingen dat een on-line taaladvies-systeem kansen heeft op de Nederlandse markt. Maar dan moet dat wel een goed doordacht systeem zijn, dat niet méér pretendeert dan het waar kan maken. Automatische controle bij alle mogelijke schrijfsproblemen kan niet, en dat hoeft ook niet. Het is al mooi als er een programma komt dat een adequate oplossing biedt voor taal- en tekstproblemen waar de schrijver zelf oog voor heeft.

Taaladviesdatabank

Bestand Bewerken Bladvlijzer ?

Index Zoeken Terug Volgende << >> Omhoog

Bekrachtigde adviezen

2 1/2 maand zijn / is verstreken

Vraag Welk getal krijgt de persoonsvorm in 'Inmiddels zijn / is er twee en een halve maand verstreken.'?

Antwoord Bij een onderwerp met als kern een enkelvoudig substantief, staat de persoonsvorm gewoonlijk in het enkelvoud, dus: 'Inmiddels is er twee en een halve maand verstreken'.

Wilt u de duur van *twee en een halve maand* benadrukken, dan kunt u de persoonsvorm eventueel in het meervoud zetten: 'Inmiddels zijn er twee en een halve maand verstreken'.

Zie ook [Enkelvoudsvorm / meervoudsvorm bij hoeveelheidsaanduidende substantieven](#)
[Congruentieproblemen met enkelvoudig onderwerp - overig](#)
[Substantiefgroepen](#)
[Tien jaren / tien jaar](#)

Motivering De persoonsvorm van een zin congrueert normaal gesproken in getal en persoon met het onderwerp van de zin. Bestaat het onderwerp uit een woordgroep, dan komt de persoonsvorm overeen met de kern (=het belangrijkste deel) van die groep. In deze zin vormt *maand* de kern van het onderwerp. Dit is een enkelvoudig substantief. Logisch is dan: 'Inmiddels is er twee en een halve maand verstreken'.

Om de duur van de periode *twee en een halve maand* te beklemtonen, kan de persoonsvorm ook in het meervoud worden gezet. Constructies met een enkelvoudig substantief als kern van het onderwerp gevolgd door een meervoudige persoonsvorm, zijn echter niet voor alle taaladviesboeken aanvaardbaar. Renk89 geeft bijvoorbeeld 'Tien jaar zijn nu verstreken' en 'Er was nog vier minuten te spelen toen de keeper ineenzakte', maar volgens HaVeN92 zijn dergelijke constructies "op zijn minst dubieus" en "merkwaardig".

Naslagwerken

Verklaring 301-302, [Renk89](#) p. 117.

Renk89

J. Renkema, *Schrijfwijzer*, SDU, 's-Gravenhage, 1989.

Een on-line taaladvies bij een congruentieprobleem. De schrijver heeft zelf aangegeven wat het probleem precies is: het onderwerp bevat een breukgetal en de schrijver twijfelt tussen enkelvoud en meervoud. In het venster dat verschijnt vindt hij behalve het antwoord op zijn vraag ook nadere uitleg en verwijzingen naar on-line adviezen bij verwante problemen, en naar achtergrondliteratuur.

Vindt de schrijver deze informatie voldoende, dan kan hij met een druk op een toets terug naar zijn eigen tekst. Wil hij meer weten, dan volstaat een muisklik op een recursieerd fragment om een 'hyperlink' te activeren en zo een volgend hulpscherm te laten verschijnen.

Cruciaal voor de praktische bruikbaarheid van zo'n programma is de vraag of de ontwikkelaars erin slagen de voordelen van de computer maximaal uit te buiten. Er moeten zo veel mogelijk adviezen worden opgeslagen, het kopiëren van delen van adviezen naar de eigen tekst mag geen probleem zijn, en vooral: de adviezen moeten snel en gemakkelijk te vinden zijn. Hoe meer mogelijke wegen er zijn om het gezochte antwoord op het spoor te komen, hoe beter dat is. Maar tegelijk moeten er adequate maatregelen worden genomen om het belangrijkste nadeel op te vangen dat aan het nieuwe medium verbonden is. Wie er regelmatig informatie mee opzoekt, weet dat een computerscherm uitnodigt tot *zappen*, en niet tot lezen. Voor lange exposés met opvoedende waarde is dus geen plaats. De computergebruiker wil snel vinden wat hij zoekt, of in elk geval onmiddellijk kunnen vaststellen dat wat er staat hem niet verder helpt. De adviezen die worden opgenomen moeten daarom kort, helder, inhoudelijk correct en vooral direct toepasbaar zijn. Ontwikkelaars die goed naar de Schrijfwijzer kijken, hebben de goede voorbeelden voor het oprapen.

Ik ben ervan overtuigd dat een taaladviesstelsel dat met zorg wordt ontwikkeld, voor de tekstschrijver meer kan zijn dan het zoveelste speeltje op zijn pc. Zo'n taaladviesstelsel kan een nuttig stuk gereedschap worden – zo niet in plaats van, dan toch in ieder geval naast de traditionele papieren informatiebronnen.

Literatuur

- Duffy, T.M. (1995), Designing tools to aid technical editors: a needs analysis, *Technical Communication*, 42, 262-277.
- Geest, Th. van der, C. Jansen & P. Looijmans (1987), Schrijven en computers: de stand van zaken. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 9, 113-133.
- Jansen, C. (1995), *Rekenen met taal*. Intreerede TU Eindhoven.

- Lentz, L. & D. de Vet (ed.) (1991), *Tekstschrijven als professie. Verslag van het onderzoek naar de beroepsgroep van tekstschrijvers*. Rijksuniversiteit Utrecht, Vakgroep Nederlands, afdeling Taalbeheersing: Utrecht (zie ook de bijdrage van Lentz in deze bundel).
- Waes, L. van, M. Steehouder & C. Jansen (1995), Schrijfhulp per computer: de Taaladviesdatabank. *Tekstblad*, 1, 14-24 (waarin een kort verslag van de enquête uitgevoerd door M. Knier, M. Overduin en M. Bolleurs).

Prof. dr. C.J.M. Jansen is hoogleraar Taal en Techniek aan de faculteit Technologie Management van de TU Eindhoven en universitair hoofddocent Communicatiekunde bij de vakgroep Nederlands van de Universiteit Utrecht.